

QLOBAL TRANSFORMASIYALAR ŞƏRAİTİNDƏ TEXNOGEN SİVİLİZASIYANIN İNKİŞAF DİNAMİKASI VƏ PERSPEKTİVLƏRİ: ÇİN VƏ YAPON MODELLƏRİ

Rəvan ƏLİYEV

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Sosiologiya
İnstitutu, Azərbaycan*

 0009-0000-2862-9802

Giriş

Sivilizasiyalar və onların tarixi inkişaf səviyyəsi daim fəlsəfənin əsas tətqiqat mövzularından olmuşdur. Hər bir sivilizasiya özündən əvvəlki sivilizasiyanın nailiyyətləri üzərində inkişaf etmiş, sivilizasiyalar arası münaqişələr və dəyərlərin bir-birinə zidd olması yeni sivilizasiyanın formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. S. Hantinqton qeyd edirdi ki, yeni savaş varsa bu Qərb, İslam və Çin mədəniyyətləri arasında olan savaştır. Mədəniyyətlər arasında olan bu savaş sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsini müəyyən edir. Müasir dövrdə bu savaş nəticəsində Qərb mədəniyyəti

Şərq üzərində texnoloji qələbəsini təmin etməklə texnogen sivilizasiyanın Şərqdə də inkişaf səviyyəsini formalaşdırmışdır. Güclü ziddiyyətlər yaşayan Şərq dünyasının ayaqda durmaq üçün Qərb sivilizasiyasına sığınması nəticəsində Çin və Yaponiya texnogen sivilizasiyanın nailiyyətlərini daha çox mənimsəmişdir. Bu ölkələr Qərb texnogen mədəniyyətinin nailiyyətlərini təkmilləşdirməklə Şərqdə texnogen sivilizasiyanın inkişafında katalizator rolunu oynamışdır.

Qərb və Şərq arasında texnogen sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsi elmin üstünlüyü ilə təmin olunur. Tarix boyu Qərbdə, elmin Şərqi ittiham etməsi nəticəsində texnoloji yeniliklərin mədəniyyəti və insan gücünü dəyişdirdiyi üçün Avropa inkişaf modelinin ən düzgün model olduğunu və dünyaya tətbiqini iddia edən “avrosentrik” baxış formalaşmağa başlamışdır. Buna görə də müasir dövrdə Qərb sivilizasiyası daha çox texnogen sivilizasiya kimi şərh edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, texnogen sivilizasiyanın inkişafı baxımından Şərq və Qərb ölkələri arasında güclü fərqlər vardır. Çünki, texnogen sivilizasiya yalnız texnologiyanın deyil eyni zamanda mənəvi, maddi mədəniyyətin dəyişməsi ilə inkişaf edir və bu prosesdə müəyyən fərqlər özünü göstərir. Məsələn, Şərq ölkələrində texnogen sivilizasiyanın nailiyyətlərinə diqqət etsək görərik ki, Şərq mədəniyyəti fərdin, Qərb isə cəmiyyətin təkmilləşdirilməsi ilə xarakterizə edilir. Robot istehsalı, insana dəstək olmaq məqsədilə sosial robotların yaradılması, insana bənzər süni intellekt sistemlərinin təkmilləşdirilməsi bu fakta nümunədir. Yapon sivilizasiyası inkişaf xüsusiyyətləri ilə bütün dünyada ümumbəşəri sivilizasiyasını transformasiya edir. Ümumbəşəri sivilizasiyanı dəyişdirmək üçün nümunələrin olması Yapon sivilizasiyasının canlı, müstəqil sivilizasiya kimi inkişaf dinamikasını formalaşdırır. Qeyd etmək lazımdır ki, həm Şərq həm də Qərb ölkələrində texnogen sivilizasiyanın başlaması texnologiyanın inkişaf tarixinin başlaması ilə bağlı deyil. Bu tip sivilizasiya texnologiyanın, həyatın bütün sahələrində insan inkişafını təmin etməklə bağlıdır. Eyni zamanda texnogen sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsi biliyin cəmiyyət və texnologiyaya tətbiqi ilə üstün olan regionlarda formalaşır. Yaponiya bu sahədə liderliyini qoruyur. 1543-cü ildə Yaponiyaya ayaq basan portuqalialıların silahı tanıtması sayəsində ölkənin Avropa biliyi ilə əlaqəsi XVI yüzillikdə başlamışdı. XVIII yüzilliyin ortasından Yaponiya elmi üzərində Avropa təsirinin artması texnogen sivilizasiyanın inkişafını şərtləndirmişdir. İnkişafın əsası texnoloji sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsinin texniki yeniliklərlə kifayətlənmədiyi Meiji dövründə qoyulmuşdur. Bu proses maarifləndirmənin inkişafı və yeniliklərin bütün cəmiyyətdə tətbiqi ilə genişlənmiş və Şərq texnogen sivilizasiyasının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan Yaponiya bilikləri dəyişdirməklə texnogen inkişaf səviyyəsini artırmışdı. Qeyd etmək lazımdır ki, Yaponiya əlifba sahəsində, hətta “sivilizasiya” anlayışının mahiyyətinin dəyişdirilməsi sahəsində xüsusi cəhdlər göstərirdi. Yapon filosoflar düşünürdü ki, əgər yaponlar Avropa əlifba sistemini götürsələr Avropada baş tutan bütün dəyişikliklər həm də Yapon texnogen inkişafının nailiyyətləri olacaqdır. Belə qənaətə gəlirik ki, Yaponiya yalnız özünəməxsus texnogen inkişaf səviyyəsini müəyyən etməyə çalışmışdır.

Ən yaxşıya tabe olmaq Yapon milli xarakterinin əsası olduğu üçün texnogen inkişaf sahəsində ən yaxşılardan olmaq üçün güclü texnoloji inkişaf bazası formalaşdırmağa çalışmışdır. Bu baza Qərb biliklərinin yenilənməsi ilə başlamışdır (Джеремеи 20-40). Yaponiyada texnogen sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsi onların güclü təqlid bacarığı ilə xarakterizə edilir. Yapon sivilizasiyası Avropa texnoloji yeniliklərinin müxtəlif variantlarının daha təkmil formasını yaratmaqla texnogen sivilizasiyanın özünəməxsus inkişafına xidmət edir. Yapon texnogen sivilizasiyasının əsas töhvəsi texnoloji yeniliklərin təqlidi zamanı bilik sisteminin texnologiyaya daha çox tətbiqi ilə yanaşı onun cəmiyyətin inkişafına da yönəldilməsi ilə bağlıdır. Təsadüfi deyildir ki, texnoloji inkişaf indeksi ilə yanaşı insan inkişafı indeksində Yaponiya dünyada birinci ölkələrdəndir. Tarix boyu təqlid siyasəti ilə texnogen inkişafa nail olan Yaponiya hər bir vasitə ilə Yapon insanının rifahını təmin etməyə çalışırdı. Məsələn, Yaponiya 1869-cu ildə İngiltərənin teleqraf sistemini, 1872-ci ildə Fransanın idarəetmə sistemini, 1879-cu ildə isə təhsil sistemini təqlid etməklə yeni formalar yaratmışlar (Nicholas, 273).

Şərq ölkələrinin Qərblə ziddiyyətləri, eyni zamanda müharibələr həm də texnogen sivilizasiyanın inkişafını müəyyən edir. Yaponiyanın Amerika tərəfindən işğalı sənayenin inkişafı ilə yanaşı texnoloji yeniliklərin yayılmasını da sürətləndirmişdi. Yapon sivilizasiyasının “imitasiya modeli” olduğunu nəzər alsaq qeyd edə bilərik ki, bunun sayəsində ölkə Şərq ölkələri arasında texnogen sivilizasiyanın ən yüksək inkişaf səviyyəsinə malikdir. İmitasiya öyrənmə prosesini sürətləndirir, proses gedişində Yaponlar əvvəlki səhvləri təkrarlamır və daha təkmil texnoloji nümunələr yaradaraq cəmiyyətin inkişafını sürətləndirirdilər. Texnologiyanın inkişafının müəyyən problemləri də özü ilə gətirməsi nəticəsində Yaponiyada Qərb mədəniyyətinə qarşı təzyiqlər artırdı. Müharibəyə qədərki dövrdə “yapon faşizmi” adlanan texnologiyaya qarşı olan mənfi münasibət inkişafı ləngidirdi. Bu İngiltərədəki hər bir vasitə ilə texnoloji yenilikləri məhv etməyə çalışan “Ludditlər” hərəkatı ilə eyni mahiyyət daşıyırdı. Yaponiyada bütün vasitələr üzərində sərt dövlət hakimiyyətinin olması texnogen inkişafı ləngidirdi.

Birinci dünya müharibəsində məğlubiyyətdən sonra sərt dövlət hakimiyyətinin aradan qalxması və fərdi azadlığın ön plana çıxması nəticəsində Yaponiyada demokratik mühit yaranmış, bundan sonra texnogen sivilizasiya dinamik inkişafa qədəm qoymuşdur. Belə qənaətə gəlirik ki, Yaponiyada idarəetmə üsulunun dəyişməsi ilə yanaşı onun digər Şərq ölkələrinə təsiri texnogen inkişaf səviyyəsini artırmışdır. Bu proses isə Yapon texnogen sivilizasiyasının Qərbə qarşı mübarizəsi nəticəsində başlamışdır.

Müasir texnogen sivilizasiyasının inkişaf prosesi

Qərbdən fərqli olaraq cəmiyyətin deyil insanın inkişafını əsas ideya hesab edən Yaponiyada bununla bağlı olaraq süni intellekt, robotexnika və biotexnologiyanın inkişafı diqqətdə saxlanılmışdır. Yaponiya bunu Qərb texnogen mədəniyyətindən imitasiya edərək yaratmasına baxmayaraq bu istiqamətlərin inkişafını Qərbdən daha yaxşı gerçəkləşdirmişdir. Yaponiyanın “təqlid sivilizasiyası” daha çox ümumiləşdirmələr nəticəsində yeni inkişaf modellərini yaradırdı. Məsələn, 1975-ci ildə yaponlar “mexanika” və “elektronika” terminlərini birləşdirərək “mexatronika”, yəni elektron texnologiyalar sahəsini yaradaraq onu bilik sisteminə çevirməsi nəticəsində süni intellekt yüksək inkişaf səviyyəsinə keçmişdir. İlk dəfə olaraq Qərbin robot texnikası ilə süni zəkanı birləşdirən yaponlar Şərqdə texnogen sivilizasiyanın ən yüksək inkişaf səviyyəsinə nail olmuşlar. Cəmiyyətin inkişafında süni intellekt əsaslı texnoloji yeniliklərin rolunu tənzimləmək istəyən Yaponiya 2019-cu ildə “İnsan mərkəzli süni intellektin sosial prinsipləri” adlı normalar toplusunu qəbul etmişdir (Habuka, 2023). Burada insan ləyaqəti, davamlılıq, inklüzivlik prinsipləri süni intellektin tətbiqinin əsas prinsipləri kimi vurğulanırdı. Belə qənaətə gəlirik ki, imitasiya modeli əsasında inkişaf edən Yapon texnogen sivilizasiyası inkişaf baxımından Qərb texnogen sivilizasiyasından irəlidir. Texnologiyaya inam və onun canlandırılması, insaniləşdirilməsi Yapon texnogen sivilizasiyasının inkişafının əsas amilidir. Qədim yaponların əsas təlimləri olan “Zen (yaponca 禪)” və “Şinto (yaponca 神道)” təlimləri müasir anlamda texnogen sivilizasiyanın inkişafının əsas “ruhudur”. Əsas dinlərdən olan sintoizmin əxlaqi dəyərlərin ənənəvi dəyərlərdən təqlid yolu ilə alınması tələbinin texnogen cəmiyyətin inkişafına da transfer edilməsi nəticəsində texnogen “imitasiya” siyasəti formalaşmışdır. Sintoizmdə bəşəriyyətin bioloji canlı “kami”dən (yaponca 神) törəməsi ideyasını əsas tutan cəmiyyət texnogen sivilizasiyada da hər şeyin şüurlu olması ənənəsini qəbul edir və inkişafını sürətləndirir (Stuard, 343). Filosof Nişida Kitaro aydınlaşdırırdı ki, Yaponiyada robotexnikanın inkişafı sintoist ənənələrin müasir dövrdə də genişlənməsi ilə sıx bağlıdır. Ənənəvi rituallar və ideyalar texnogen cəmiyyətin inkişafını sürətləndirirdi. Yapon cəmiyyəti qədim ənənələrə bağlı olmasına baxmayaraq yeni ənənələrin yaradılması buna təkan verirdi. Qərb maddi texnogen mədəniyyətinin Yaponiyada yeni təkmil formalarının yaradılması ilə yanaşı onun insan inkişafına yönəldilməsi, ölkədə texnogen sivilizasiyanın inkişafına təkan verir. Ənənələrin təkmilləşməsi və yeni cəmiyyətə uyğunlaşdırılması sivilizasiyanın təkamülünü sürətlənir.

Texnogen sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsinin artması həm də mövcud problemlərin bilik əsaslı formalarla həllidir. Yaponiyada texnogen cəmiyyətin inkişafı hər yeni sahə üzrə çoxlu kadr potensialının formalaşması ilə paralel aparılır. Məsələn, texnogen cəmiyyətin əsas problemi olan işsizlik problemi elmi əsaslı modellərlə əvvəlcədən həll edilir. Yaponiyanın Fransanın təhsil sistemini təqlid

etməklə daha yüksək təhsil modeli yaratması bu problemin həllini sürətləndirir. Məsələn, Takahiro Hayari qeyd edirdi ki, “Dünyada süni intellektin tətbiqi ilə bağlı kadr mühəndis çatışmazlığı olmasına baxmayaraq Yaponiyada bu sahədə çoxlu bacarıqlı mühəndislər var” (Artificial Intelligence 2018). Beləliklə, Yaponiya texnogen sivilizasiyanın yüksək inkişaf mərhələsi olan “sənaye 5.0” cəmiyyətinə keçidi əsas amil hesab edir. Bu baxımdan sosial-fəlsəfi ədəbiyyatda “sənaye 5.0” yaxud beşinci sənaye inqilabı müasir texnogen sivilizasiyanın yeni inkişaf mərhələsi kimi geniş tətqiq edilir. Bu cəmiyyətin əsas xüsusiyyəti sinergetik əməkdaşlıqdır (Xun, Yuqian, Birgit, Lihui, 530-535). “Sənaye 5.0” və “Cəmiyyət 5.0” anlayışı ilk dəfə 2017-ci ildə yaşlı əhali sayının artması, ümumi əhali sayının azalması kimi problemlərinin həlli məqsədilə irəli sürülən konsepsiya da işlədilmişdir. Bu tip cəmiyyət bilik cəmiyyətindən yararlanmaqla formalaşmış və insanın rifahlı yaşanı əsas mərkəz ideyaları olmuşdur. Yaponiya yaşlı əhali sayının artması, ümumi əhali sayının azalması problemi ilə üzləşmiş və yeni texnogen inkişaf səviyyəsinə keçmənin labüdlüyü meydana çıxmışdır. Digər ölkələrlə bütün sahələrdə əməkdaşlıq yeni inkişaf mərhələsinə keçid üçün stimuldur. Yeni inkişaf cəmiyyətinin müəyyən edilməsi Yaponiyanın xüsusilə də Çinlə əlaqələrinin nəticəsidir. Maraqlıdır ki, Yaponiya kimi Çin də Qərb ölkələrinin texnoloji yeniliklərini imitasiya edir. Ancaq xatırlatmaq lazımdır ki, vaxtilə Qərb ölkələri də Şərq cəmiyyətin bir sıra yeniliklərini imitasiya edərək yeni ixtiralar gerçəkləşdirmişdilər. Tarixi faktlar göstərir ki, barıt, kompas və saatın ixtirası ilk növbədə Çinin adı ilə bağlı olmasına baxmayaraq Qərbdə texnogen cəmiyyətin inkişafı bu texnoloji vasitələrin istifadəsinin elə Şərq ölkələrinə qarşı istifadəsi ilə başlamışdı. Qərb müharibələr əsasında bu texnoloji yenilikləri Şərq üzərində tətbiq etməkdən çəkinməməsinə baxmayaraq Şərq ölkələrində mövqe fərqli idi. Çində texnogen sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsi insanlar arasında ahəngdar münasibəti əks etdirən “ənənəvi Çin idealının” əsas tutulması ilə təmin edilir. Məsələn, insan-təbiət, cəmiyyət və sair. ahəngdarlığı buna nümunədir. Bu ideya “harmoniyada” yaşamaq ideyasını əsas tutur və texnogen yeniliklər müharibə kimi mənfi vasitələrlə təcrübə edilmirdi. Daxili harmoniya və birliyi qorumaq məqsədilə Çinin gerçəkləşdirdiyi bu ideya texnogen inkişafa mane olur və yeniliklərin dünyada Çin nailiyyətləri kimi yayılıb təkmilləşdirilməsinə imkan vermir və nəticədə texnogen sivilizasiyaya keçid gecikirdi. Yaponlardan fərqli olaraq Çinlilər mövcud texnoloji yenilikləri təkmilləşdirmirdilər. Çünki Qədim Çində alətlər icad edən ilk şəxslər müqəddəs sayılırdı və ixtiralar toxunulmaz idi (Wang, Qin, Xu, 217-226). Bu məsələ Çində texnologiyaların dəyişdirilməsini deyil, mövcud texnoloji yeniliklərin əsas ənənə kimi qəbul edilməsini labüd edirdi. Sözügedən bu proses 700 il ərzində Çində texnogen sivilizasiyanın inkişafın geri salan amillərdən digəri idi. Məsələn Yashing Huan qeyd edirdi ki, VI əsrdən XIII əsrə qədər, XIII əsrdən XX əsrə qədər Çin texnoloji ixtiraçılığı tənəzzül dövrünü yaşamışdır (Huang, 2023). Belə qənaətə gəlirik ki, Çinin texnogen sivilizasiyaya keçidi XX əsrdən etibarən inkişafa başlamışdır. Bu Qərb ölkələrində texnogen sivilizasiyanın inkişafından təqribi 200 il geridir.

Sivilizasiyaların bütün formalarının həm Qərbdə həm də Şərqdə inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi fəhlə-kəndli sinfinin formalaşmasıdır. Bu sinfə hakim dairələrin dəstəyi inkişafı sürətləndirirdi. Məsələn, sivilizasiyaların inkişafının pik dövrü feodal hakimiyyəti dövrünə təsadüf edir. Kəndlilər və əkinçilərin texnoloji avadanlıqlara ehtiyacı artırdı. Çində texnoloji tərəqqinin sivilizasiya səviyyəsinə çatması da fəhlə-kəndli sinfinin və ittifaqlarının yaranması ilə güclənmişdir. 1925-1928-ci illəri əhatə edən Mao Tse Tunqun kəndli və fəhlə ittifaqı Çində texnogen sivilizasiyanın inkişafına təkan verən istiqamət idi. Qeyd edək ki, kəndlilərə inkişafın avanqardında xidmət etməyə qadir olmayan geridə qalmış sinif kimi baxan klassik və sovet marksizminin əksinə olaraq Maonun kəndli fəhlə sinfi və ittifaqı Çinin artıq texnoloji cəmiyyətə çevrilməsinin ilk addımı olmuşdur. Bu gün Çində texnogen sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsi Yaponiyada olduğu kimi süni intellekt və robotexnikanın həyatın bütün sahələrinə tətbiqi ilə inkişaf edir. Müasir texnogen sivilizasiya artıq sadə deyil generativ süni intellektin nailiyyətləri ilə mədəniyyəti dəyişir. Bu prosesdə güclü sosializm dəyərlərini itirmək istəməyən Çin müxtəlif qanun və normativlər qəbul edir. Məlumat bazası əsasında güclü mətn, şəkil və hətta audiomateriallar hazırlayaraq insanı olduğu kimi təqlid etməyi bacaran rəqəmsal sistem olan generativ süni intellekt həm Çin həm də Yaponiyada inkişaf etməyə başlamışdır. Bu, Şərq cəmiyyətinin insana diqqəti ilə daha çox bağlıdır. Ancaq bir sıra problemlərlə qarşılaşan Çin cəmiyyəti və rəhbərliyi bu məqsədlə 2023-cü ildə yeni Çin qanununu hazırlamışdır (Robert, 2023). Çin başda olmaqla Şərq ölkələrinin böyük əksəriyyətində Konfutsi və Daosizm ideyaları sivilizasiyanın inkişafına şərait yaratmışdır. Sivilizasiya sosial əlaqələr fonunda inkişaf edir və Çində geniş yayılmış sosial əlaqələrin və dəyərlərin əsas tənzimedicisi olan Konfutsi etikası da sosial əlaqələrə, etik dəyərlərə xüsusi diqqət edirdi. Məsələn Konfutsiçi alim Vanq Yangmin insanlarla yanaşı digər bütün varlıqlar- daşlar, qayalar kimi varlıqların eyni mənbədən olduğu, biliyin xeyirxahlığını təqdim edən “yiti zhiren-(çincə 体之仁)” adlanan ideyanı irəli sürürdü (Song, 1-14). Bu ideya “harmoniyada yaşamaq” ideyasının eynisi idi. Harmoniya bütün cəmiyyətin, varlıqların birliyini və yaşamını təmin etməli idi. Bu baxımdan Şərq texnogen sivilizasiyası güclü inkişaf xüsusiyyətləri ilə XX əsrdən etibarən Qərb ölkələrini qabaqlamışdır. Məsələn, Şərq ölkələrinin böyük əksəriyyətinin işçi robot, qayğıkeş robot kimi nümunələr istehsal etməsi bu ideyanın göstəricisidir.

Xatırlatmaq lazımdır ki, Şərqdə ən uzunömürlü sivilizasiya 5 min ildən çox davam edən Çin sivilizasiyasıdır. Öz inkişafı üçün güc yaratması ilə digər mədəniyyətlərdən üstün mövqeyə sahib olmaq sivilizasiyanın əsas xüsusiyyətlərindən biridir. Çin bu güc dinamikasını yaratmağa müvəffəq olan Şərq sivilizasiyasının görkəmli nümunəsi kimi 1840-cı ildən bu günə qədər dinamik texnoloji inkişafı ilə global təsirini dünyaya yayırdı (Huang, 3-4). Çinin bu hegemonluğu digər şərq ölkələrində texnogen inkişafı təmin edirdi. Texnogen sivilizasiya Şərq cəmiyyətində “gizli güc” ideyasını formalaşdırır və rəqəmsal hökmranlıq texnogen sivilizasiyanın inkişafını Şərq cəmiyyətinə yayırdı.

Konfutsinin qeyd etdiyi “ən güclü hakimiyyət gizli hakimiyyətdir” ideyası buna əsas sübutdur. Texnogen sivilizasiyanın bütün dünyada əsas dəyəri gizli texnoloji güc və təsir əsasında öz inkişafını təkmilləşdirməsidir. Çin və Yaponiya bu sahədə texnogen sivilizasiyanın əsas öncüllərindən biridir.

Nəticə

Sivilizasiyaların inkişafı texnoloji və mədəni dəyişikliklərə əsaslanır. Qərb sivilizasiyalarının texnoloji üstünlüyü Şərq sivilizasiyalarının Qərbi təqlid etməsinə səbəb olmuşdur. Yaponiya öz texnoloji inkişafına Qərb modellərini təqlid etməklə nail olmuşdur. Bununla belə, özünəməxsus yanaşmanı inkişaf etdirərək, texnoloji sivilizasiyasını inkişaf etdirməyi bacarmışdır. Qərbin texnoloji yeniliklərini təqlid etmək Yaponiyaya texnoloji sivilizasiyanı inkişaf etdirməyə kömək etməsinə baxmayaraq bu yanaşma müəyyən çətinliklər də gətirdi. Yaponiyanın texnoloji sivilizasiyasının inkişafı mədəni və fəlsəfi dəyərlərlə birlikdə nəzərdən keçirilməlidir. Yapon mədəniyyəti insan yönümlü şəkildə texnoloji inkişafı təşviq edir və bununla da texnogen sivilizasiya yeni inkişaf mərhələsinə keçir. Yaponiya ilə yanaşı Çində texnogen sivilizasiyanın inkişafı mühüm nailiyyətlərlə başlamışdır. Ancaq bu inkişaf prosesində Çinin texnoloji inkişafı ənənəvi dəyərlərlə uzlaşmamış və bəzi dövrlərdə geriləmə yaşamışdır. Bununla belə, Çinin son zamanlar texnoloji cəhətdən inkişaf etməyə başladığı qeyd olunmalıdır. Texnoloji yeniliklərin ənənələrlə birləşməsi texnogen inkişafın əsas amili idi.

Qeyd etmək istəyirik ki, Şərq fəlsəfəsində antroposentrizm ideyaları geniş yayılmasına baxmayaraq buddizm, daosizm, konfutsiçilik cəmiyyətin əsas normalarını müəyyən edən sistemlər olaraq qeyri-antroposentrik xarakterini genişləndirirdi. Məsələn, Çin fəlsəfəsində və təfəkküründə insanlar, cəmiyyət və təbiət arasında əlaqələri anlamaq üçün tipik konstruksiya “cəmiyyət-yer və insan” cütlüyü idi. Belə qənaətə gəlirik ki, dəyişən zaman və məkana uyğunlaşmaq və yenilikləri aktivləşdirməyə diqqət edən Konfutsiçilik Çində texnogen inkişafı sürətləndirmişdir. Buddizm də eyni zamanda Hindistandan Çinə gətirilərək qeyri-antroposentrik xarakteri artırmışdır. Harmoniya əsasında cəmiyyətin inkişafına diqqət edən Şərq cəmiyyəti başqa varlıqların rolunu daha çox qiymətləndirirdi. Beləliklə, Yaponiya və Çində süni intellekt əsaslı texnologiyalar, robotexnika inkişaf edərək bütün sivilizasiyanın inkişafını təmin edirdi.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif (lər) tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir .

Əlaqə

E-mail: ravanaliyev.97@gmail.com

| www.ejsr.org

Ədəbiyyat:

- Artificial Intelligence: A Rival for Humans, or a Partner? 2018// Government of Japan. URL: https://www.japan.go.jp/tomodachi/2018/spring2018/artificial_intelligence.html
- Habuka Hiroki. Japan's Approach to AI Regulation and Its Impact on the 2023 G7 Presidency// CSIS | Center for Strategic and International Studies. February 14, 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-approach-ai-regulation-and-its-impact-2023-g7-presidency>
- Huang Xingtao, The Formation of Modern Concepts of 'Civilization' and 'Culture' and Their Application During the Late Qing and Early Republican Times, // Journal of Modern Chinese History 5, no. 1 June 2011, p 3-4.
- Huang Yasheng. Lessons of History: The Rise and Fall of Technology in Chinese History October 6, 2023 URL: <https://fsi.stanford.edu/news/lessons-history-rise-and-fall-technology-chinese-history>
- Xun Xu, Yuqian Le, Birgit Vogel-Heuser, Lihui Wang. Industry 4.0 and Industry 5.0–Inception // Conception and Perception Journal of Manufacturing Systems, 61 2021, pp. 530-535
- Nicholas Tom. The origins of Japanese technological modernization. Explorations in Economic History. Elsevier INC, vol 48. 2011, pp 272-291.
- Roberts Huw, Hine Emmie The future of AI policy in China //September 27, 2023 URL: <https://eastasiaforum.org/2023/09/27/the-future-of-ai-policy-in-china/>
- Song, B. Introduction: How Chinese Philosophers Think About Artificial Intelligence? // Intelligence and wisdom. Springer, Singapore. 2021, pp 1-14
- Stuart D.B. Picken. Essentials of Shinto: An Analytical Guide to Principal Teachings (Resources in Asian Philosophy and Religion). Greenwood, USA 1994, p 440.
- Wang, Q., Qin, M., & Xu, L. The Influence of the Traditional Chinese Technological Ideal on the Development of Modern Technology. //Cultures of Science, 2(3),. 2019 pp 217-226
- Джереми Смит “Японская модерність и цивилизационные дискурсы Восточной Азии” //Социокультурные контексты неприкосновенный запас и множественные модерности № 01 (141) 2022, с. 20-40

Məqaləyə istinad: Əliyev, R. Qlobal transformasiyalar şəraitində texnogen sivilizasiyanın inkişaf dinamikası və perspektivləri: Çin və Yapon modelləri .Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı.Nömrə 31,2024. s.30-40. <https://doi.org/10.30546/2616-4418.31.2024.1030>

SUMMARY**Development dynamics and perspectives of technogenic civilization in the context of global transformations: Models of China and Japan**

Ravan ALIYEV
Institute of Philosophy and Sociology,
Azerbaijan National Academy of Sciences , Azerbaijan

The article provides a comparative analysis and perspectives on the technological and social development of Eastern and Western civilizations. The research focuses on Western technological superiority and its impact on the development of the East. Additionally, attention is paid to the strategy of the Japanese civilization to emulate Western technological development and its effects on their own technological progress. Furthermore, different approaches to technological development in China and their consequences are discussed. The article highlights how Eastern civilizations reconcile technological development with their traditional values and the progression of this process. Various historical examples from different periods are presented to understand how technology has bestowed social and cultural transformations and how civilizations have reacted to these changes. There are significant differences between East and West in the conditions of technological civilization development. The article elucidates the unique methods and achievements of Japan and China in the development of their technological civilizations.

Keywords: *Civilization, technology, technological civilization, Japan, China*

РЕЗЮМЕ

Динамика развития и перспективы техногенной цивилизации в контексте глобальных трансформаций: Модели Китая и Японии

Раван АЛИЕВ

**Национальная Академия Наук Азербайджана
Институт Философии и Социологии , Азербайджан**

Статья проводит сравнительный анализ и перспективы технологического и социального развития Восточных и Западных цивилизаций. Исследование сосредоточено на западном технологическом превосходстве и его влиянии на развитие Востока. Кроме того, внимание уделяется стратегии японской цивилизации по эмуляции западного технологического развития и его воздействию на их собственный технологический прогресс. Кроме того, обсуждаются различные подходы к технологическому развитию в Китае и их последствия. Статья подчеркивает, как восточные цивилизации совмещают технологическое развитие с их традиционными ценностями и прогрессией этого процесса. Представлены различные исторические примеры из разных периодов, чтобы понять, как технологии даровали социальные и культурные трансформации и как цивилизации реагировали на эти изменения. Существуют значительные различия между Востоком и Западом в условиях развития технологической цивилизации. Статья проясняет уникальные методы и достижения Японии и Китая в развитии своих технологических цивилизаций.

Ключевые слова: Цивилизация, технологии, технологическая цивилизация, Япония, Китай

**ELM VƏ İNNOVATİV
TEKNOLOGİYALAR
JURNALI**